

JÄLLEENRAKENNUSKAUDEN PIENTALOSUUNNITTELU

**Petteri Kummala
27.4.2004**

© Suomen rakennustaitteen museo

SISÄLLYSLUETTELO

Johdanto

1. Jälleenrakentamisen vaiheet

2. Jälleenrakentamisen organisointi ja tärkeimmät organisaatiot

2.1. A. Ahlström Oy

2.2. Puutalo Oy

2.3. Maatalousministeriö

2.4. Sosiaaliministeriö

2.5. KYMRO

2.6. Suomen arkkitehtiliitto

2.6.1. Standardisoimislaitos

2.6.2. Suunnitteluapu

2.7. Bostadsföreningen för svenska Finland r.f.

2.8. Arava

3. Arkkitehtuuri

3.1. Ruotsin lahjatalot

3.2. Rintamamiestalo

3.3. Joustava standardisointi

4. Kohdealueita

4.1. Pirkkola, Helsinki

4.2. Vesterås, Lahti

4.3. Könönpelto, Varkaus

4.4. Oy Laivateollisuus Ab:n asuntoalue Pansio, Turku

Lähdeluettelo

JOHDANTO

Jälleenrakennuskausi käsittää maassamme ajanjakson, joka alkoi talvisodan päätyttyä 1940, jatkuen läpi sodan ja koko 1940-luvun vähintäänkin vuoteen 1952, jolloin suoritettiin viimeiset sotakorvaukset Neuvostoliitolle ja - ikään kuin symbolina aikakauden vaihtumiselle - pidettiin Helsingin olympialaiset. Joillakin alueilla jälleenrakentaminen jatkui kuitenkin jopa 1950-luvun loppuun, sillä esim. Helsingissä ihmisiä asui tilapäisasunnoissa kuten pommisuojuissa aina vuoteen 1956 asti. Olosuhteet olivat rakennuslalle äärimmäisen vaativat: oli rakennettava paljon enemmän, pienemmällä resursseilla ja nopeammassa tahdissa kuin aiemmin. Kiireellisintä ratkaisua vaativat ongelmat olivat tarve rakentaa tuotanto- ja energialaitokset menetettyjen tai tuhoutuneiden tilalle sekä erityisesti evakkoväestöä koskeva valtava asuntopula. Ongelmien ratkaisemista vaikeuttivat sodan edetessä syvenevät materiaali- ja työvoimapula sekä sodan jälkeen Neuvostoliitolle suoritettavat sotakorvaukset.

Koska maan väestöstä 2/3 asui maaseudulla vielä 1950-luvun alussa, keskitettiin jälleenrakentaminen ensisijaisesti sinne. Maaseudun pikainen elvyttäminen oli lisäksi maatalousvaltaisen Suomen elintarviketuotannon kannalta välttämätöntä. Mm. tästä johtuen pientalorakentamisesta muodostui jälleenrakennuskauden asuntorakentamisen vallitseva rakennusmuoto. Kerrostalorakentaminen vilkastui 1950-luvun taitteessa materiaalipulan hellittäessä, mutta kaupunkien ja kauppaloitten rakennusmäärä ylitti maaseudun vasta vuonna 1956.

Koska resurssit olivat niukat, mutta kiire ja tarve valtavat, oli rakennustyössä olennaista suunnitelmallisuus ja tärkeysjärjestys. Tämä edellytti rakennusalan voimakasta rationalisointia, jossa valtiolla oli lainsäätäjänä ja säännöstelijänä eri ministeriöidensä kautta keskeinen ohjaava rooli. Olosuhteet vaativat toimenpiteitä, jotka aikaisempaan nähden olivat hyvinkin jyrkkiä, mutta samalla pyrittiin toimimaan niin, että työ perustuisi mahdollisimman laajojen ammattipiirien luottamuksen ja asiantuntemuksen varaan. Jälleenrakennustyön laadun kannalta oli erittäin tärkeää, että Suomen arkkitehtiliitto tunsu velvollisuudekseen vastata rakennusalan käytännön rationalisoinnin kehittämisestä. Mm. lukuisat tyyppitalomallit sekä Rakennustieto-kortisto, jossa yksittäisiä standardeja ja tyyppitalopiirustuksia alettiin julkaista, ovat tämän työn hedelmiä. Standardisoinnista tuloksena kehittyi myös jälleenrakennuskauden vallitseva pientalotyyppi: harjakattoinen, lautaverhoiltu, puolitoistakerroksinen tyyppitalo eli ns. rintamamiestalo, joka levisi koko Suomeen maaseudulta asutuskeskuksiin ja esikaupunkeihin ja muodostui 1950-luvulla lähes itsestään selväksi omakotitalon malliksi.

Suomen rakennustaiteen museon arkiston piiruskokoelma sisältää laajan kokoelman jälleenrakennuskauden kohteita. Kokoelmaan sisältyy mm. tyyppitalopiirustuksia, teollisesti esivalmistettujen tyyppitalojen piirustuksia ja piirustuksia tuotanto- ja energialaitoksista yhdyskuntineen. Tämän lisäksi arkiston mustavalkovalokuva- ja dia-arkistot sisältävät laajan kokoelman kuvia sekä jälleenrakennuskauden yksittäisistä kohteista että laajemmista kokonaisuuksista. Pääosa tästä aineistosta on löydettävissä myös digitaalisessa muodossa arkiston Maria-tietokannasta.

Seuraavat tietoiskut keskittyvät pääosin jälleenrakennuskauden alkupuolen pientalosuunnitteluun, sen arkkitehtuurin pääpiirteisiin ja tärkeimpiin siihen vaikuttaneisiin organisaatioihin. Aihepiiriä konkretisoidaan lisäksi muutaman kohdealueen avulla, jotka tuovat esiin jälleenrakennuskauden pientalosuunnittelun vaiheita eri puolilta Suomea sekä kauden pientaloarkkitehtuurin nykytilaa.

1. JÄLLEENRAKENTAMISEN VAIHEET

Arkkitehtuuri syntyy aina ihmisten tarpeita varten, mutta jälleenrakennuskautta vastaavaa inhimillistä tarvetta ei rakennusala Suomessa ollut aiemmin kohdannut. Talvisodan aineelliset menetykset olivat yli 100 000 rakennusta alueluovutusten ja ilmapommitusten tuhojen seurauksena. Tämän lisäksi yli 400 000 Karjalan ja Hankoniemen evakkoa oli vailla kotia. Talvisodan jälkeen 1940 alkaneen jälleenrakentamisen ensimmäisen vaiheen kiireellisimpiä tehtäviä olikin tarjota evakkoväestölle asuntoja. Merkittävänä ensiapuna, ennen oman talotuotannon täysipainoista käynnistymistä, toimivat Ruotsin valtion syksyllä 1940 lahjoittamat 2000 omakotitaloa eli ns. Ruotsin lahjatalot tai ruotsalaistalot, joita sijoitettiin 75 paikkakunnalle eri puolille Suomea.

Jälleenrakentamisen toinen vaihe käynnistyi jatkosodan aikana syksyllä 1941, kun luovutetut alueet Karjalassa ja hieman myöhemmin Hankoniemessä vallattiin takaisin. Noin puolet Karjalan siirtolaisväestöstä palasi palautetuille alueille ja siksi jälleenrakennustyö keskitettiin vuosina 1941-44

pääosin paluumuuttajien asuttamiseen. Muu Suomi oli rakennuskiellossa ja rakentaminen oli sallittua vain poikkeusluvalla. Suomen Aseveljien Liiton aloitteesta myös rintamamiehet osallistuivat asemasotavaiheen rauhallisina aikoina rakennustyöhön. Lomapalkalla he pystyttivät tuhansia hirsirunkoisia asevelitaloja¹ rintaman läheisyydessä sijainneilla "talotehtailla", joista talot siirrettiin myöhemmin pääosin Karjalaan. Karjalaan ehdittiinkin kunnostaa tai rakentaa kokonaan uudelleen n. 15 000 asevelitaloa ja aloittaa vielä useamman rakentaminen, kun kaikki oli jälleen jätettävä.

Jälleenrakentamisen viimeisiin vaiheisiin päästiin vihdoinkin rauhan palauduttua syksyllä 1944. Tuolloin alkoi maan yleinen ja hieman myöhemmin lähes kokonaan tuhotun Lapin jälleenrakentaminen. Viimeisessä vaiheessa oltiin, jos mahdollista, vielä huonommassa tilanteessa kuin talvisodan jälkeen: karjalalaiset olivat joutuneet uudelleen evakkotaipaleelle ja heihin liittyivät nyt myös petsamolaiset ja rauhanehdoissa Neuvostoliiton laivastotukikohdaksi menetetyt Porkkalan asukkaat. Maa oli kärsinyt myös laajasti tuhoisista ilmapommituksista. Näin sodan päätyttyä siirtolaisperheitä oli vähintään 100 000 ja yli 11 % koko maan väestöstä oli ilman asuntoa. Kolmannes maan energiatuotannosta ja suuri osa teollisuustuotannon kapasiteetista oli menetetty tai raunioina. Tämän lisäksi ankarat sotakorvaukset Neuvostoliitolle sitoivat varoja sekä rakennusteollisuuden tuotantokapasiteettia.

2. JÄLLEENRAKENTAMISEN ORGANISOINTI JA TÄRKEIMMÄT ORGANISAATIOT

Lainsäädäntö, säännöstely ja lainoitus

Talvisodan päätyttyä oli jälleenrakennustyön käyntiin saamiseksi välttämätöntä, että asutus- ja rakennustoimintaan jääneet niukat voimavarat, samoin kuin työn organisointi, olivat valtion eri ministeriöiden ja viranomaisten tiukassa kontrollissa. Käytännössä tämä oli mahdollista lainsäädännön, säännöstelyn ja lainoituslaitosten kautta. Talvisodan ja jatkosodan päättymiseen reagoitiin valtion puolelta välittömästi säätämällä poikkeuslait, joilla pyrittiin helpottamaan ensin Karjalan ja Hankoniemen siirtoväen maanhankintaa (pika-asutuslaki) ja viisi vuotta myöhemmin siirtolaisten, rintamamiesten, sotainvalidien, -leskien ja -orpojen maanhankintaa (maanhankintalaki).

Lakien tärkein toimeenpaneva elin oli Veikko Vennamon johtama maatalousministeriön asutusasiainosasto (Aso). Lait määräisivät kunnat asuttamaan tietyn määrän lisäväestöä alueelleen, mikä tarkoitti suoraa puuttumista kuntien hallintoon. Tämä oli omiaan synnyttämään ristiriitoja maanhankintalain toimeenpanossa. Lisäksi lait määrittelivät mm. pientalojen minimi- ja maksimipinta-alat, huoneluvun ja varustetasoa. Suomen elinkeinorakenteesta sodan jälkeen kertoo hyvin se, että maanhankintalailta Suomi ainoana maana Euroopassa edisti pientalojen muodostumista.

Sosiaaliministeriö aloitti 1943 vuokrasäännöstelyn, jolla pyrittiin etenkin asutuskeskusten asuntotilanteen helpottamiseen hillitsemällä vuokratasoa ja rajoittamalla asumisväljyyttä. Sääntönä pidettiin yhtä henkilöä huonetta kohden. Tämä tarkoitti myös sitä, että esim. uutta omakotitaloa rakennettaessa oli otettava huomioon mahdollisuus vuokrata osa asunnosta (yleensä ullakko) vieraille ainakin alkuajaksi.

Sodasta seuranneen työvoimapulan ja yleisen materiaalipulan aiheuttaman säännöstelyn hoitaminen oli vastaavasti kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön tehtävä. Rakennustarvikkeiden käytön säännöstely siirtyi kansanhuoltoministeriöltä kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasiain osastolle KYMRO:lle 1941 ja siitä muodostuikin 1940-luvun vaikutusvaltaisin rakennusviranomainen.

Myös valtion tukeman asuntolainoituksen kautta voitiin säädellä asuntotuotantoa rajoittamalla lainansaantiehdoilla asuntojen pinta-alaa, varustetasoa jne. Viranomaisten suorittama ohjaus rakennuslupien myöntämisessä ja lainoituksessa oli suorassa suhteessa tyyppitalosuunnittelun yleistymiseen, sillä tyyppitalomallit oli suunniteltu viranomaisten vaatimusten mukaisesti ja rakentajalle oli yksinkertaisin valita ratkaisu, jonka hän tiesi varmasti täyttävän nämä vaatimukset.

¹ Asevelitalolla tarkoitetaan jälleenrakennuskauden tyyppitaloja, jotka rakennettiin armeijan toimesta yleensä rintaman läheisyydessä. Asevelitalojen suunnittelutapaan vaikutti ratkaisevasti talojen rakentamistapa: rakenteet oli suunniteltava siten, että rakennukset voidaan veistää valmiiksi rintaman läheisyydessä sijainneilla "talotehtailla" ja osiin jaoteltuna kuljettaa pystytettäväksi lopulliselle sijoituspaikalle.

Tyypitalot ja standardisointi

Huutavan asuntopulan lievittämiseksi oli välttämätöntä tehostaa rajusti asuntotuotantoa ja tähän pyrittiin etenkin pientalotuotannon rationalisoinnilla. Kolme merkittävintä tekijää, joilla tehokkuutta pyrittiin nostamaan, olivat teollisesti esivalmistettujen pientalotyyppien suunnittelun ja valmistuksen laajamittainen aloittaminen, tyypitalopiirustusten suunnittelu ja julkaisu sekä rakennusalan yleisen standardisoinnin kehittäminen. Pientalojen teollisen esivalmistuksen ja standardisoinnin suhteen tärkeä askel otettiin, kun talvisodan jälkeen 1940 perustettiin puutaloteollisuuden yhteistoimintaelin Puutalo Oy, joka keskittyi teollisesti esivalmistettujen puutalotyyppien suunnitteluun ja markkinointiin.

Samaan aikaan julkaistiin myös jälleenrakennuskauden ensimmäiset tyypitalopiirustukset. Ensimmäisen jälleenrakennuskauteen ajoittuneen tyypitalosarjan "Maaseudun pienasuntojen tyypipiirustusten valintavihkon" julkaisi maatalousministeriön asutusasiainosasto (Aso) 1940 edellisenä vuonna järjestämänsä kilpailun perusteella. Seuraavana vuonna Ason alainen Maatalousseurojen keskusliitto julkaisi erityisesti siirtoväen pientalorakentamisen tarpeisiin maaseudulle suunnitellun tyypipiirustussarjan asuin- ja karjarakennuksille sekä saunoille. Sosiaaliministeriö julkaisi samana vuonna tyypipiirustussarjan vastaavasti asutuskeskusten tarpeisiin. Tästä eteenpäin tyypitalopiirustusten käyttö yleistyi pientalojen rakentamisessa jatkuen käytännössä koko jälleenrakennuskauden ajan. Myöhemmin tyypipiirustussarjoja julkaisivat myös mm. KYMRO asutuskeskusten tarpeisiin, Bostadsföreningen för svenska Finland r.f. ruotsinkieliselle maaseudulle ja Suomen arkkitehtiliiton Jälleenrakennustoimisto tilaajan tarpeista riippuen. Tämän lisäksi suurimmilla kaupungeilla oli omaa tyypitalosuunnittelua. Tyypitalopiirustukset sisälsivät yleensä piirustusten lisäksi selkeän työselityksen ja ainemenekkilaskelmat hukkamateriaalien syntyminen minimoimiseksi.

Rakennuksen osien standardisoinnin kehittämisessä oli KYMRO:n alaisella rakennusstandarditoimikunnalla ja Suomen arkkitehtiliiton Standardisoimislaitoksella keskeinen rooli. Standardisoimislaitoksessa kehitetty Rakennustieto-kortisto muodostui jo jälleenrakennuskaudella merkittäväksi rakennusala kokonaisuudessaan palvelevaksi tietopankiksi sekä normistoksi ja jatkuvasti täydentyvänä sen merkitys suunnittelijoiden työkaluna on säilynyt nykypäiväänkin asti.

Vapaaehtoistyö

Valtion ja muiden organisaatioiden toimien lisäksi on jälleenrakennustyön läpisaattamisessa muistettava myös vapaaehtoinen keräys-, lahjoitus- ja rakennustoiminta. Vuosina 1940-44 rakennettiin mm. Sotainvalidien Veljesliiton invalidikylät, Suomen Punaisen Ristin rakennuttamat Ruotsin lahjatalojen alueet ja Suomen Aseveljien Liiton asevelitalot ja -kylät usealle paikkakunnalle. Kansalaisjärjestöjen keräystoiminta, ulkomaanapu, talkootoiminta ja omatoiminen rakentaminen eli ns. hartiapankki² muodostivatkin korvaamattoman tärkeän voimavaran, jota ilman jälleenrakennustyön jättiläisponnistus olisi ollut vielä monin kerroin raskaampi.

2.1. A. AHLSTRÖM OY

A. Ahlström Oy:n nimi arkkitehtuurin yhteydessä yhdistyy ennen muuta yhtiön 30-luvulla alkaneeseen kiinteään yhteistyöhön Alvar Aallon kanssa. Suunnittelijan Aalto mm. yhtiön Sunilan tehtaan edistyksellisine yhdyskuntineen (1936-39) Kotkan Karhulaan sekä yhtiön johtajan Harry Gullichsenin ja hänen puolisonsa, yhtiön pääomistaja Maire Gullichsenin yksityishuvilan *Villa Mairean* Noormarkkuun (1938-39).

Yhteistyössä Alvar Aallon kanssa A. Ahlström Oy:stä kehittyi myös teollisesti esivalmistettävien puutalojen valmistuksen edelläkävijä Suomessa. Tyypitalojen valmistuksen A. Ahlström Oy aloitti 1937, kun Aalto suunnitteli yhtiön toimeksiannosta puisen, runkorakenteisen standarditalon, joka soveltui yhtiön Varkauden tehtaan tuotantoon ja palveli samalla paikkakunnan työväestön asumistarpeita. Tavoitteena oli huokea ja ilman ammattitaitoa helposti pystytettävä, mutta nykyaikainen yhdenperheentalo. Standarditalo oli vielä

² Hartiapankilla tarkoitettiin omatoimista rakennustoimintaa, joka jälleenrakentamisen olosuhteissa oli mm. rintamiesten keskuudessa hyvin yleistä ja toisaalta myös välttämätöntä. Kun tontti, talon piirustukset, rakennuslupa, työluja ja lainarahaa oli hankittu, voitiin itse rakennustyö aloittaa. Työ oli kuitenkin - ehkä muutamia talkoita lukuunottamatta - hoidettava pääasiassa itse. Laina hartiapankista tarkoitti toisin sanoen sitä uuden kodin eteen uhrattua fyysistä panosta, joka tuntui konkreettisesti hartioissa ja runtelu jopa monen rintamamiehen terveyden.

paikallarakennettava malli, jossa käytettiin vain tiettyjä tehdasvalmisteisia vakio-osia, kuten ikkunoita ja valmiiksi mitoitettua puutavaraa. Teollista talotuotantoa varten Aalto luonnosteli 1937 toistakymmentä esivalmistettavaa talotyyppiä, joista muutamaa tyyppiä alettiin valmistaa 1938 lähtien Varkaudessa yhtiön sahan höyläämön yhteydessä. Täysimittaiseen teolliseen talonvalmistukseen A. Ahlström Oy pääsi vasta 1940 Varkauden talotehtaan perustamisen myötä.

Talvisodan päätyttyä A. Ahlström Oy oli mukana perustamassa Puutalo Oy:tä, mutta erosi yhteistoiminnasta jo perustamisvuonna 1940. Aallon toimistossa oli jatkettu tyyppisuunnittelua AA-järjestelmän nimellä ja 1941 toimistossa kehitettiin A. Ahlström Oy:lle ohjelma Varkauden talotehtaan täydellisestä uudelleenjärjestelystä, johon sisältyi myös kokonaan esivalmistettuihin osiin perustuva talomallisto. Aalto tarjosi yhteensä 69 tyyppiä valikoimaa parannusehdotuksineen edelleenkehitettäviksi Varkauden talotehtaalla, mutta jatkosodan syttymisen ja yhtiön hallituksen haluttomuuden takia jatkokehittelyyn ja -tuotantoon valittiin vain muutamia tavanomaisia ja helposti markkinoitavia talotyyppejä.

Sota viivästytti kuitenkin AA-järjestelmän jatkokehittelyä, sillä Varkauden talotehtaan kapasiteetti keskitettiin puolustusvoimille tarkoitettujen parakkien ja vaneriteltojen massatuotantoon. Tästä johtuen AA-järjestelmän talotyyppien tuotantoa ei saatu koskaan kunnolla käyntiin ja siten sen käytännön toteutukset jäivät verrattain vähäisiksi. Jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueista AA-järjestelmän talotyyppejä on sovellettu mm. Könönpellon omakotialueella Varkaudessa sekä Nekalan asevelikylässä Tampereella, johon Suomen Aseveljien Liitto keräysvaroin organisoisi 13:n AA-talon rakentamisen vuosina 1941-43.

Puolustusvoimille suunnatun massatuotannon kokemusten pohjalta päätti yhtiö 1943 kokonaan uudelleenorganisoida elementtitalotuotantonsa. Perustettiin A-talo-organisaatio, johon liittyi oma myyntiorganisaatio ja Varkauden talotehtaalle perustettu oma suunnittelukonttori. Konttorissa kehitettiin Aallon AA-järjestelmän ideaan pohjautuen n. 25 tyyppiä talomallisto, joka sai nimen A-talot. Muutos AA-järjestelmästä ei ollut radikaali, sillä piirustuskonttorin arkkitehtina toimi mm. Paul Bernoulli, joka oli aiemmin työskennellyt Aallon toimistossa keskeisenä tyyppitalojen ja AA-järjestelmän suunnittelijana. A-talot pyrittiin suunnittelemaan entistä paremmin yhtiön tuotantojärjestelmää ja kysyntää vastaaviksi. A-talo-organisaatio jouduttiin lakkauttamaan kuitenkin jo 1945 sodanjälkeisen inflaation aiheuttamien taloudellisten vaikeuksien takia. A-talojen suunnittelua ja muokkausta jatkettiin tehtaan rakennusosastolla vuoteen 1950 asti, jolloin sarjaa supistettiin yhtiön viidestä suosituimmista talotyypistä koostuvaksi mallistoksi. Toiminta Varkauden talotehtaalla jatkui vuoteen 1975 asti, jolloin tehdas tappiollisena ja vanhentuneena lakkautettiin. (Savolainen 1993, 125, 143-144)

Muista jälleenrakennuskauden tyyppitaloista poiketen AA-järjestelmän taloille on luonteenomaista mm. yksikerroksisuus, epäsymmetriset kattomuodot, katon lappeen jatkaminen kuistin katokseksi ja korkeuttaan leveämmät tai kulman yli kiertyvät aukotukset. Myös sisätilojen järjestely on poikkeavaa, etenkin keittiön ja "arkihuoneen" eli olohuoneen osalta. Keittiö on AA-järjestelmän tyypeissä usein poikkeavan pieni tai tupakeittiö, kun taas suurten ikkunoiden valaisema arkihuone on suurempi ja siten talon keskus.

Mm. Pekka Korvenmaa pitää tätä Alvar Aallon ja A. Ahlström Oy:n yhteistyössä kehittämää tyyppitalojärjestelmää ehkä tunnetuimpana ja innovatiivisimpana monista 40-luvulla kehitetyistä esivalmistettavien tyyppipuutalojen järjestelmistä (Korvenmaa 1996, 164). Myöhemmin kehitetty A-talomallisto oli edeltäjänsä hieman perinteisempi ja hillitympi sekä ulkoasultaan että pohjaratkaisuiltaan. AA-järjestelmän tapaan A-talo-mallisto kuitenkin poikkesi jälleenrakennuskauden tyyppisuunnittelusta siinä, että niiden suunnittelussa oli erityisesti huomioitu rakennuksen suuntaus ja huonetilojen sijoittelu ilmansuuntiin nähden. Lisäksi Varkauden talotehtaan monipuoliset mallistot tarjosivat käyttökelpoisia vaihtoehtoja vaihteleviin ympäristö- ja maasto-olosuhteisiin.

2.2. PUUTALO OY

Teollisesti esivalmistettujen tyyppitalojen tuotantoa oli aloitettu jo 1930-luvun lopulla mm. Alvar Aallon ja A. Ahlström Oy:n yhteistyön tuloksena, mutta vasta talvisota oli varsinainen puutaloteollisuuden aktivoitumisen kimmoke. Talvisodan myötä puolustusvoimat tilasi huomattavan määrän parakkeja tilapäistä majoitusta varten. Kun maan puunjalostusteollisuus selvisi tästä muutaman kuukauden projektista kunnialla, saaden samalla tuntumaa sarjatyöhön sekä toimitusten samanaikaiseen hoitamiseen yhtenäisen suunnitelman puitteissa, rohkaisi se aloittamaan suunnitelmat laajamuotoisemman tyyppitaloteollisuuden aloittamiseksi. Samalla ymmärrettiin, että kannattavin

toimintamuoto oli yhteistyö eri yritysten välillä.

Keväällä 1940 perustivat 21 puunjalostusteollisuuden yritystä puutaloteollisuuden yhteistoimintaelimen Puutalo Oy:n tehostamaan valmiiden puurakennusten ja rakennusten osien teollista valmistusta ja markkinointia. Uuden yhtiön ensimmäinen merkittävä käytännön tehtävä oli Ruotsin lahjatalojen pystyttämisen organisointi, mutta pian tämän jälkeen saatiin myös oma taloteollisuus kunnolla käyntiin. Olennaista oli yhteistyö ruotsalaisten talotehtaiden kanssa, joiden suunnitelmia muokkaamalla arkkitehdit Jorma Järvi ja Erik Lindroos suunnittelivat 1940 myös ensimmäisen Puutalo Oy:n tehdasvalmisteisten puutalojen tyyppitalosarjan. Yhtiön suosituimmiksi omakotitalotyypeiksi 1940-luvulla kehittyivät yksikerroksiset *Rauhakoto* ja *Metsäkoto* sekä puolitoistakerroksinen Toivo Jäntin ja Jorma Järven suunnittelema *Rauhala*. Maatalotyypeistä suosituin oli *Syväaho*. Lisäksi yhtiön talotyyppivalikoimaan kuului mm. parakkeja, tehdasrakennuksia ja kouluja. Kaiken kaikkiaan jo ensimmäisen 10 toimintavuoden aikana suunniteltujen talotyyppien määrä oli yli 1000 kpl.

Puutalo Oy:n tavoitteena oli yhtiön perustamisesta lähtien myös rakennusjärjestelmien suunnittelu-, tutkimus- ja kehitystyö sekä niihin liittyvä valistus- ja tiedotustoiminta. Tästä johtuen yhtiö oli läheisessä yhteistyössä mm. 1942 perustetun Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen kanssa. Lisäksi yhtiö suuntautui alusta lähtien aktiivisesti ulkomaan markkinoille. Vaikka yhtiön tavoitteena ei ollut taloudellisen voiton tavoittelu, muodostui sen ulkomaankaupasta 1950-luvulla jopa kansantaloudellisesti merkittävä osa Suomen vientiä. Tärkeimpiä puutalojen ostajamaita olivat Neuvostoliitto, Puola, Tanska, Ranska ja Hollanti.

2.3. MAATALOUSMINISTERIÖ

Veikko Vennamon johtama maatalousministeriön Asutusasiainosasto (Aso) oli jälleenrakennuskauden keskeinen valvova ja toimeenpaneva viranomaistaho maaseudun rakennus- ja asutustoiminnassa. Maaseudun asutus- ja rakennustoiminnan käytännön suunnittelu ja toteuttaminen sekä valistustyö oli vastaavasti Ason alaisen Maatalousseurojen Keskusliiton (MKL) vastuulla. Paikallistasolla MKL vaikutti erityisesti paikallisten maanviljelys- ja talousseurojen kautta.

Talvisodan jälkeen MKL:lla oli merkittävä rooli pika-asutuslainsäädännön käytännön toimeenpanossa. MKL:n asutusvaliokunnan rakennusosasto mm. julkaisi 1941 tyyppipiirustussarjan asuin- ja karjarakennuksille sekä saunoille. Sarja sisälsi kaikkiaan 24 omakotityyppiä ja 6 saunatyyppiä siirtoväen pika-asutustoimintaa varten. Yliarkkitehti Urho Orolan johtamassa tyyppisuunnittelussa pyrittiin ottamaan huomioon pika-asutuslain ja pula-ajan vaatimukset mutta myös rakennusten tulevat laajennus- ja täydentämismahdollisuudet. Tilanteen muututtua Karjalan takaisinvaltaamisen takia, MKL:n voimat keskitettiin kuitenkin sinne alueen jälleenrakentamisen organisointiin ja valistustyöhön.

Muuttunut tilanne vaati kuitenkin myös uusia tyyppitalopiirustuksia. Siksi MKL kääntyi 1942 **Suomen arkkitehtiliiton** Jälleenrakennustoimiston puoleen, jossa suunniteltiin kahdeksan kasvavan talotyyppin sarja palautettuja alueita varten. Tyypit julkaistiin myös RT-kortteina (Arkkitehti 1943, 65-74). Kuusi tyypeistä oli tarkoitettu tavallisiksi maalaisasuntotyypeiksi ja kaksi rintamalla armeijan toimesta valmistettaviksi asevelitaloiksi. Sodan päättymisen jälkeen 1945 MKL:n toimesta julkaistiin 18 asuntotyyppiä käsittävä kokoelma, jota kuitenkin mm. arkkitehti Claus Tandefelt voimakkaasti kritisoi Arkkitehti-lehdessä (Arkkitehti 1945, 22-23). Tyypistö uudistettiin vuonna 1947 13:n asuntotyyppin kokoelmalla. Vielä 1952 Aso julkaisi 15 tyyppiä käsittävän AS-rakennustyyppistön, joka noudattelee hyvin tarkasti jälleenrakennuskauden tyyppitalosuunnittelun ihanteita.

2.4. SOSIAALIMINISTERIÖ

Sosiaaliministeriö julkaisi arkkitehti Elias Paalasen suunnittelemat tyyppipiirustuskokoelmat asutuskeskusten tarpeisiin jo 1922-24 ja 1935. Vuonna 1939 sosiaaliministeriö julisti omakotirakennusten tyyppipiirustuskilpailun, jonka kaikki kolme ryhmää voitti arkkitehti Kaj Englund. Yhdessä kilpailuehdotuksessaan Englund toi myös esille ns. kasvavan talon idean - periaatteen, joka sittemmin esiintyi useissa sodanjälkeisen rakennuskauden tyyppikokoelmissa. Vuodesta 1941 vuoteen 1945 sosiaaliministeriö julkaisi useita kymmeniä Englundin suunnittelemaa omakotityyppipiirustuksia kaupunkien ja asutuskeskusten tarpeisiin. Varhaiset talotyyppit olivat pääosin yksikerroksisia, kun taas kaikki vuoden 1945 tyypeistä olivat puolitoistakerroksisia.

Tyyppitalosuunnittelun lisäksi sosiaaliministeriön kautta hoidettiin lainoitustoimintaa, jonka päämäärä oli

asutuskeskusten asuntotilanteen parantaminen. Sosiaaliministeriön lainaehdot vuodelta 1940 määrittelivät mm. lainoitettavien rakennusten pinta-alat, jotka 1940 olivat vähintään 38 m² ja enintään 80 m². Vuonna 1944 uudistetut ohjeet lainoitettavista omakotitaloista kielsivät "säästäväisyssyistä" mm. saunan ja pesutuvan, korkeiden ullakkotilojen (ullakon keskihuonekorkeus sai olla enintään 2,20 m), parvekkeen ja pinta-alaltaan "kohtuuttoman suurien" ikkoiden rakentamisen (Kairamo 1980, 45).

2.5. KYMRO

Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön rakennusasian osasto eli KYMRO oli 1940-luvun määräävä rakennusviranomainen. KYMRO:n toimiaikana 1941-49 sen vastuulle kuului mm. rakennusainehuolto sekä rakennusaineiden säännöstely ja valvonta. Ylimpänä viranomaistahona KYMRO myönsi myös rakennusainekiintiöt eri tuotantoaloille, kuten puolustusministeriön rakennushankkeisiin, teollisuuden ja kaupan rakennustoimintaan ja myöhemmin myös sotakorvausteollisuuteen. Teettämällä rakennusalan teollisuuslaitoksilla pakkotilauksina suuria erinä yhtenäisiä rakennetyyppejä noudattavia rakennustarvikkeita, KYMRO edisti merkittävästi rakennusalan rinnakkaisvalmisteiden yhteensopivuutta ja suunniteltujen standardien yleistä vakiintumista käytännössä.

Vuonna 1944 KYMRO tilasi myös Suomen arkkitehtiliiton Jälleenrakennustoimistolta tyyppitalosarjan asutuskeskusten tarpeisiin. Aulis Blomstedtin ja Yrjö Lindegrenin suunnittelemat yhdeksän tyyppiä oli jaettu kolmeen ryhmään: ullakkohuoneilla varustetut tyypit alueille, joilla on vesi- ja viemärijohtot (*Tammisuo 2, 3 ja Enso 1*), ullakkohuoneilla varustetut tyypit alueille, joilla ei ole vesi- ja viemärijohtoja (*KYMRO 1, 2 ja 3*) ja yksikerroksiset tyypit alueille, joilla ei ole vesi- ja viemärijohtoja (*KYMRO 4, 5 ja 6*). Kaikki tyyppisarjassa käytetyt rakennusosat (myös kuistit) olivat Standardisoimislaitoksen kehittämää RT-standardeja. (Arkkitehti 1944, 75-77)

KYMRO:n yhteyteen perustettiin 1942 rakennusstandarditoimikunta, jonka johtajana toimi yliarkkitehti Martti Välikangas ja sihteerinä arkkitehti Lauri Tolonen. Toimikunta työskenteli yhteistyössä rakennusalan eri järjestöjen, asiantuntijoiden ja valmistajien kanssa ja sen toimintavaltuuksiin kuului standardisoimistyön virallinen valvonta ja siten myös SAFA:n Standardisoimislaitoksen standardiehdotusten tilaaminen ja hyväksyntä. Yhteistyö Standardisoimislaitoksen ja rakennusstandarditoimikunnan välillä muodostui luontevaksi Lauri Tolosen toimiessa molempien sihteerinä. KYMRO:n toiminta lakkautettiin, kun rakennusalan säännöstelystä voitiin luopua 1949.

2.6. SUOMEN ARKKITEHTILIITTO

Suomen arkkitehtiliitossa huolestuttiin heti talvisodan jälkeen jälleenrakentamisen laadusta, sillä Ruotsin lahjatalojen pystytyksessä ja tonteille sijoittelussa oli rajaseuduilla ilmennyt ongelmia. Lisäksi ongelmia oli ilmennyt muiden rakennustyyppien ja asemakaavoituksen ammattitaidottoman toteuttamisen johdosta. Näin asemakaavallisen ja asuntosuunnittelullisen reformin mahdollisuus rajaseuduilla oli luisumassa arkkitehtikunnan käsistä ja siksi oli välttämätöntä, että ammattitaitoinen suunnittelijakunta otti vastuun jälleenrakennustyön suunnittelutehtävistä. (Arkkitehti 1940, liites. 16) SAFA perustikin 1941 jälleenrakennustoimikunnan, jonka tärkein tehtävä oli jälleenrakennustyön ja erityisesti rakennusalan standardisoinnin organisointi. Toimikuntaan kuuluivat aluksi arkkitehdit Otto-livari Meurman (pj.), Alvar Aalto, Aulis Blomstedt, Aarne Ervi, Yrjö Lindegren ja Viljo Revell. Seuraavana vuonna jäsenistö osittain muuttui.

Tammikussa 1942 järjestetyssä SAFA:n jälleenrakennuskokouksessa päätettiin toimikunnan alaisuuteen perustaa Jälleenrakennustoimisto, jonka kautta pyrittiin aktiivisesti vaikuttamaan maan jälleenrakentamiseen ja ennen kaikkea turvaamaan rakennustyön korkealaatuisuus. Erityisen tärkeää oli pyrkiä estämään jälleenrakentamisen toteutuminen väliaikaisina, laadullisesti ja sosiaalisesti ongelmallisina parakeina ja toisaalta säilyttämään rakentaminen standardisoinnista huolimatta monimuotoisena.

Jälleenrakennustoimiston työ perustui alusta asti talkoovoimiin. Varsinaiseen suunnittelutyöhön päästiin toukokuussa 1942 Viljo Revellin johdolla. Vaikka Alvar Aalto ei juurikaan osallistunut konkreettiseen suunnittelutyöhön, oli hänen roolinsa aloitteentekijänä ja ideologina keskeinen. Toimisto jakautui aluksi nimellisesti ja toiminnallisesti kahteen osaan: Standardisoimislaitokseen ja sen yhteyteen perustettuun Suunnitteluapuun, mutta nimellisestä kahtiajaosta luovuttiin jo seuraavana vuonna, kun työtä jatkettiin Jälleenrakennustoimiston nimellä toiminnan jakautuessa Standardisoimislaitokseen, Asuntotutkimukseen,

Suunnittelupalveluun ja Julkaisutoimintaan. Toimiston aktiivisin työ keskitettiin erityisesti rakennusalan standardisointiin ja siksi Standardisoimislaitoksen asema oli keskeinen. Toiminnan laajenemisen takia Jälleenrakennustoimiston nimi muutettiin 1947 SAFA:n Standardisoimislaitokseksi ja 1972 Rakennustietosäätiöksi, jona se myös nykyään toimii.

2.6.1. Standardisoimislaitos

Standardisoimislaitos aloitti toimintansa arkkitehti Aarne Ervin johdolla, ja laitoksen toimintaa ohjasi jälleenrakennustoimikunta. Toiminta suunnattiin rakennusalan yleisen standardisoinnin kehittämiseen ja erityisesti rakennusten osien standardisointiin. Laitoksen tavoitteet ja standardisoinnin ideologinen tausta tuotiin esille vuonna 1942 SAFA:n julkaisemassa vihkosessa *Rakennustaide ja standardi*.

Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä. Vaikka julkaisun kirjallinen asu onkin Mika Waltarin, ovat ajatukset selvästi Alvar Aallon. Vihkonen vertaa arkkitehdin työtä kirjailijan työhön ja samalla tuo esille ajatuksen, että kirjallisesta kielestä poiketen "rakennuskieleltä" puuttuu "sanakirja" ja akatemia, joka valvoisi rakennuskielen "sanoja".

Julkaisun mukaan rakennusalan standardisoinnin olennaisimpia tehtäviä olisi karsia rakennuskielen sanaston moninaisuutta ja kiteyttää olennainen sanasto siten, että kieleen jäisi riittävät vaihtelun ja varioinnin mahdollisuudet inhimillisen tunteen ja elämän monimuotoisuuden ilmaisemiseksi. Toisin sanoen standardisoinnin tarpeellisuudesta huolimatta pyrittiin pitämään mielessä, ettei rakennus ole pelkkä suoja, eikä sitä voi ajatella pelkkänä teknisenä tehtävänä, vaan sen tarkoitus on paljon vaikeammin määriteltävissä. Siksi standardisointia pyrittiinkin toteuttamaan ns. joustavan standardisoinnin idean mukaisesti.

Standardisoimislaitos perustettiin nimenomaan rakennuskielen akatemiaksi, kiteyttämään rakennusalalle olennainen sanasto ja julkaisemaan rakennusalan sanakirjaa, joksi Rakennustieto-kortisto muodostuikin. Samalla RT-kortistolle asetettiin neljä tavoitetta: ensinnäkin sen oli oltava täydellinen eli siihen tuli sisältyä kaikki rakennusalan tarvikkeet, toiseksi sen oli oltava aina ajankohtainen eli sen oli jatkuvasti seurattava rakennusalan kehitystä ja joustavasti tuotava esiin kaikki alan parannukset, kolmanneksi sen oli oltava helpokäyttöinen eli asioiden täytyi olla siinä loogisessa järjestyksessä yleiskatsauksellisen systeemin mukaisesti ja neljänneksi RT-kortiston oli oltava arvovaltainen ja pätevä eli sen täytyi olla kaikkien rakennusalan ammattilaisten ja tuottajien luottamusta nauttiva. (Rakennustaide ja standardi, 20-21) Näin pyrittiin alusta pitäen luomaan standardisointia varten järjestelmä, joka tekisi mahdolliseksi työn jatkuvuuden myös rauhan oloissa ja ulottuisi rakennusaine- ja rakennusteollisuuteen kokonaisuudessaan. Siksi standardisoimislaitoksen täytyi olla koko rakennusalan luottamuselin, jonka työ perustui yhteistyöhön ja vapaaehtoisuuteen ilman valtion pakkotoimia.

Standardisoimislaitoksen käytännön työ eteni siten, että "kollegio", johon kuuluivat arkkitehdit Alvar Aalto, Kaj Englund, Aarne Ervi, Viljo Revell ja Lauri Tolonen, kävi läpi syntyneet standardiehdotukset ja KYMRO:n alainen rakennusstandarditoimikunta hyväksyi ne. Standardisoimislaitos julkaisi toimikunnan hyväksymät standardit RT-kortteina ensimmäistä kertaa 1943 ja RT-kortistosta muodostuikin kaikkien Jälleenrakennustoimiston toimialojen julkaisukelpoisen aineiston tärkein julkaisukanava. Siten jo 1945 voitiin sanoa, että RT-kortistosta oli kehittymässä "kokonaissuunnittelunsa puolesta maailman ensimmäinen ja ainoa rakennusalan täydellinen ensyklopedia", joka jatkuvasti täydentyvänä vielä nykyäänkin on merkittävä rakennusala kokonaisuudessaan normittava ja palveleva tietopankki. (Arkkitehti 1945, 69)

Arkkitehtikunnan vakavaa suhtautumista standardisoimistyöhön kuvaavat hyvin Alvar Aallon sanat vuodelta 1943: "Samoin kuin sanat luovat kielen muodon, aivan samoin tulee maamme sisäinen toimintakyky ja sen ulkonainen kuva riippuvaiseksi siitä, mitkä ominaisuudet hallitsevat sen rakenteellisia soluja. Näistä ominaisuuksista riippuu osaltaan se luonne, joka tämänkin pienen kansan elämälle muovautuu. Niillä voi olla vaikutusta jopa sellaisiin asioihin kuin henkilökohtaisen vapauden ja individualismin säilymiseen, kasvuun tai kuristumiseen, ne vaikuttavat suuresti maan henkiseen konstruktion yhtä hyvin kuin aineelliseen elintasoommekin. Tästä johtuu, että rakennusstandardisointi - teknillisestä standardisoinnista huomattavasti poikkeavana - siinä laajuudessa kuin arkkitehtikuntamme on sen tehtäväkseen ottanut, kuuluu kulttuurimme kaikkein tärkeimpiin tämän hetken kysymyksiin." (Arkkitehti 1943, 41)

2.6.2. Suunnitteluapu

Suunnitteluapu, johtajanaan arkkitehti Aulis Blomstedt, oli ensisijaisesti vapaaehtoisen arkkitehtityön

keskustoimisto, joka pyrki nimensä mukaisesti hoitamaan yhteyttä lähinnä palautetun alueen jälleenrakentajien ja vapaaehtoistyöhön ilmoittautuneiden arkkitehtien välillä. Aktiivisessa talkoohengessä toimintaa suunnattiin etenkin tyyppiirustusten suunnitteluun ja mm. talotyyppien valintaan ja tontille sijoittamiseen liittyvään neuvontatyöhön. Yksikön johtavana elimenä toimi neuvottelujaosto, johon kuuluivat arkkitehdit Uno Ullberg (pj.) Alvar Aalto, Esko Suhonen ja Lauri Tolonen (siht.).

Maatalousseurojen aktiivisen toiminnan takia talkootyö jäi yksikön ensimmäisenä toimintavuotena melko pieneksi ja siksi vuoden 1942 päätehtävä olikin takaisinvallatun Karjalan asevelitalojen perusratkaisujen suunnittelu Suomen Aseveljien Liiton ja kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön pyynnöstä. Suunnittelu toteutettiin Blomstedtin, Kaj Englundin ja Tolosen toimesta. Seuraavana vuonna Jälleenrakennustoimiston nimissä Aarne Hytönen, Yrjö Lindegren ja Olli Pöyry suunnittelivat uudet tyyppiirustukset asevelitaloiksi palautetuille alueille (kolme perustyyppiä laajennuksineen) sekä Maatalousseurojen Keskusliiton pyynnöstä tyyppitalosarjan palautetun alueen tarpeita varten (kahdeksan MKL-tyyppiä, joista kaksi tyyppiä saman vuoden asevelitalosarjasta). Blomstedt ja Lindegren suunnittelivat vastaavasti asutuskeskusten tarpeisiin 1944 KYMRO:n kustantaman yhdeksän tyyppien tyyppitalosarjan.

2.7. BOSTADSFÖRENINGEN FÖR SVENSKA FINLAND r. f.

Yhdistys perustettiin jo 1938 edistämään rakentamisen ja asumisen olosuhteita etenkin maaseudulla asuvan ruotsinkielisen väestön keskuudessa. Jälleenrakennuskaudella yhdistys perusti oman arkkitehtitoimiston, jonka arkkitehteina toimivat Eva Kuhlefelt-Ekelund ja Marianne Granberg. Vuodesta 1940 lähtien he suunnittelivat lukuisia omakotitalotyyppejä erityisesti ruotsinkielisen maaseudun ja Hankoniemen jälleenrakentamisen tarpeisiin. Verrattuna muihin tyyppitaloihin Bostadsföreningenin tyyppitalot olivat hieman suurempia. Tyyppisuunnittelun lisäksi BF:n arkkitehtitoimistossa kiinnitettiin erityistä huomiota keittiöiden ja kalusteiden rationalisointiin etenkin arkkitehti Elli Ruuthin toimesta. Olennainen osa yhdistyksen valistustoimintaa olivat myös näyttelyt, joita järjestettiin vuodesta 1940 lähtien aina vuoteen 1969 saakka. Yhdistys lakkautettiin "tavoitteensa saavuttaneena" 1969.

2.8. ARAVA.

Vuonna 1949 Suomessa oli edelleenkin 30 000 välittömässä asunnontarpeessa olevaa. Samalla oltiin kuitenkin myös tilanteessa, jossa pula-aika alkoi hiljalleen taittua ja tiukimmasta säännöstelystä voitiin luopua. Asunto-ongelman helpottamiseksi ja asuntotuotannon tehostamiseksi valtio päätti kehittää halpakorkoista rahoitusta, ja samana vuonna eduskunta hyväksyi Asuntorakennustuotannon valtuuskunnan eli Aravan ensimmäiset lait. Mm. valtion myöntämien halpakorkoisten lainojen ja verohelpotusten kautta Arava-järjestelmästä muodostui erityisesti kaupunkien asuntopulan hoitamisen ja säätelyn tärkein instituutio ja se oli merkittävä tekijä etenkin kerrostalotuotannon elvyttämisessä. Tämän lisäksi Arava-järjestelmä vaikutti myös pientalotuotantoon ja 1950-luvun vaihteessa Arava-lainoitettu pientalorakentaminen oli vilkasta: ensimmäisen puolentoista vuoden aikana Arava rahoitti noin 3200 omakotirakennusta. Pula-ajan taittuminen näkyi myös siinä, että Arava-lait sallivat pientalojen pintaalojen hienoisesta kasvamisesta.

1950-luvun vaihteeseen tultaessa omakotirakentamisen laatu oli kuitenkin selvästi heikentynyt verrattuna kerrostalorakentamiseen ja aiempaan pientalorakentamiseen, mikä oli seurausta siitä, että vain hyvin harvat omakotirakentajat enää kääntyivät suunnitelmiansa laatimisessa arkkitehtien puoleen. Tämän vuoksi suunnittelussa syntyi ilmiselviä virheitä. Toisaalta osasyynä oli myös rakennusviranomaisten ammattitaidossa. Asian korjaamiseksi Suomen arkkitehtiliitto järjesti 1950 Arava-näyttelyn, jossa Arava-järjestelmää pyrittiin tekemään tunnetuksi rakentajille, valtiovalle ja suurelle yleisölle.

Rakentamisen laadun takaamiseksi jatkossa oli olennaista myös ajanmukaistaa tyyppitalopiirustukset vastaamaan Arava-lain suomaa aiempaa laajempia mahdollisuuksia. Standardisoimislaitoksessa suunniteltiinkin samana vuonna ensimmäiset Arava-mitoitetut tyyppitalopiirustukset (kuusi tyyppiä suunnittelijoina arkkitehdit Lauri Silvennoinen, Lauri Pajamies, Erkki Koiso-Kanttila, Jarl Bjurström, Kaj Englund ja Hilding Ekelund). Pyrkimys oli saattaa rakennuttajien ja rakentajien käyttöön halvalla hyvin suunniteltuja tyyppiirustuksia, joiden talotyyppit olisivat kaupunkien ja kauppaloiden viranomaisten toimesta mahdollisimman helposti muunnettavissa vastaamaan paikallisia tarpeita ja olosuhteita. Kuuden tyyppien sarjaa täydennettiin vielä seuraavana vuonna Koiso-Kanttilan suunnittelemana *Arava 7* -

tyypillä, joka oli edellisiä hieman pienempi yhdenperheentalo. (Arkkitehti 1951, 61-69)

3. ARKKITEHTUURI

Jälleenrakennuskauden pientaloarkkitehtuuria määrittää luonnollisesti puurakentaminen. Ajanjakso olikin erityisesti puurakennusteknisesti merkittävä murrosaika, jolloin aiempina vuosikymmeninä kehitellyt ratkaisut vakiintuivat osaksi rakentamisen yleisiä käytäntöjä. Vaikka sota katkaisikin yhteiskuntaelämän ja tuotannon normaalit prosessit, se samalla kiihdytti siirtymistä uusiin teknologioihin. Esimerkki tästä on asteittainen siirtyminen pientalorakentamisessa vaakasuoran, lamasalvotun umpihirsirakenteen sijaan kantavaan rakenteeseen, jonka muodosti määrämittäisestä sahatavarasta naulaten koottu kehikko. Tämän erityisesti Yhdysvalloissa kehitetyn ns. balloon frame -rakenteen eristyksenä käytettiin mm. sahanpuruja tai insuliittia ja vuorauksena laudoitusta.

Samaan kehitysasteeseen liittyy myös toinen merkittävä tekninen uudistus pientalorakentamisessa, nimittäin teollisesti esivalmistettujen tyyppitalojen tuotannon vakiintuminen mm. A. Ahlströmin Varkauden talotehtaan ja Puutalo Oy:n toimesta. Kun ennen jälleenrakennuskautta oli tehty vasta varovaisia kokeiluja teollisesti esivalmistettujen ja elementeistä rakennettujen puutalojen suhteen, voidaan jälleenrakennuskautta pitää jo tässäkin suhteessa kypsänä vaiheena. Toisin sanoen elementtirakentaminen, joka etenkin 60-luvun betonirakentamisen myötä nousi maassamme merkittävään asemaan, kehittyi alunperin jälleenrakennuskauden puutalorakentamisessa.

Arkkitehtonisesti jälleenrakennuskausi ei kuitenkaan tuonut juuri mitään uutta. Aikalaiskriitikissä kauden pyrkimyksiä kuvattiin jopa "väsymyksen ja neuvottomuuden" ilmauksiksi (Wickberg, Arkkitehti 1946, 95) ja myös myöhemmin jälleenrakennuskausi nähtiin mm. romanttisena taantumana tai arkkitehtonisesti ankeana, arkkitehtuurin lamakautena edistyksellisen 30-luvun funktionalismin ja 50-luvulla uuteen kukoistukseen nousseen modernismin välissä.

Totta onkin, että muodollisesti jälleenrakennuskauden tyyppitalorakentaminen ei sitoutunut suoraan modernismiin, vaan pikemminkin tradition puitteissa yksinkertaistettiin perinteistä rakennuksen hahmoa. Pientalorakentamisessa uudistukset tuntuivat kuitenkin sisätilojen jaottelussa, jossa noudatettiin funktionalismin oppeja tilojen toiminnallisesta eriyttämisestä. Romantismisyytöksistä huolimatta ei jälleenrakennustyyppi siis etenkään pohjakaavaltaan palaudu suoraan mihinkään aiempaan rakennustyyliin, vaan sijoittuu pikemminkin perinteisen ja funktionalistisen suunnittelun väliin ns. "maaseudun funktionalismiksi" ja muodostaa siten merkittävän luvun pientalosuunnittelumme historiassa. Toisaalta, pelkästään sisällöllisesti ajateltuna tyyppitetty, sarjavalmistettu talo on puhtaan moderni idea. Pekka Korvenmaan mukaan esim. AA-talojen valikoima on kypsästi moderni, koska taloissa arkkitehtoninen modernismi yhdistyy teknologisesti kehittyneeseen sarjatuotantoon (Korvenmaa 1996, 165).

Nykyään on jo yleisesti tunnustettu, että jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueet luovat merkittävän siivun arkkitehtoniseen kerrostumaamme ja jotkin aikauden tyyppitaloalueet ovat saaneet jopa valtakunnallisesti merkittävän ympäristön statuksen. Tyyppitalojen symbolinen merkitys on myös suuri, sillä: "modernin sodanjälkeisen hyvinvointi-Suomen rakentaminen alkoi maaseudulla, kun rintamamiehet, evakot ja sotelesket asutettiin uusille pientiloille metsien ja peltojen keskelle omin käsin rakennettuihin koteihin." (Saarikangas 2004, 19.)

3.1. RUOTSIN LAHJATALOT

Ruotsissa järjestettiin 1940 kansalaiskeräys Suomen valtion auttamiseksi talvisodan jälleenrakennustyössä. Koska Ruotsissa oli tuolloin voimassa valuutan vientikielto, täytyi rahat sijoittaa vientikelpoisiin tuotteisiin, ja siksi keräyksen tuotolla hankittiin 2000 teollisesti esivalmistettua puutaloa. Lahjatalojen neljä tyyppiä suunniteltiin Suomessa, mutta työ- ja kokoonpanopiirustukset tehtiin ruotsalaisissa talotehtaissa paikallisten standardien mukaan. Talotyyppit 1 ja 4 (52 m² ja 58 m², lisäksi tyypistä 1 oli kolme eri mallia, jotka poikkesivat alkuperäisen värinsä sekä keittiön ja makuuhuoneiden ikkunasijoitusten suhteen) olivat Lauri Pajamiehen suunnittelema ja tarkoitettu asutuskeskuksiin. Urho Orolan ja Jalmarin Peltosen suunnittelemat talotyyppit 2 ja 3 (58 m² ja 89 m²) oli tarkoitettu vastaavasti maaseudulle, mutta suurin osa niistä sijoitettiin lopulta kaupunkeihin, koska maalaiskunnat eivät selvinneet talojen vastaanottoa ja pystytystä edeltävistä perustustöistä.

Lahjatalot jaettiin syksyn 1940 aikana yhteensä 75 paikkakunnalle ympäri Suomea Tammisaaresta Petsamoon. Eniten lahjataloja sijoitettiin Helsinkiin, Turkuun, Tampereelle, Ouluun, Lahteen, Poriin, Kuopioon, Mikkeliin, Forssaan ja Kuhmoon. Monissa kaupungeissa on tältä ajalta "ruotsalaiskatuja" tai "ruotsalaiskyliä", kuten Kiiruna Rovaniemellä ja Vesterås Lahdessa. Ruotsin lahjatalot olivat luonnollisesti suuri apu äärimmäiseen asuntopulaan. Tämän lisäksi ne antoivat suuntaa suomalaiselle tyyppitalosuunnittelulle yleisesti ja rohkaisivat suomalaista puutaloteollisuutta, joka oli ennen talvisotaa tehnyt vasta varovaisia kokeiluja teollisesti esivalmistettujen puutalojen parissa.

3.2. RINTAMAMIESTALO

Ei ollut sattumaa, että jälleenrakennuskauden vallitsevaksi asuinrakennustyyppiksi muodostui juuri pientalo ja tietynlainen pientalotyyppi, ns. rintamamiestalo. Materiaalipulan vuoksi kaikki saatavilla ollut betoni ja teräs menivät tuolloin pääosin sotateollisuuden ja myöhemmin teollisuuden tarpeisiin. Tiiliteollisuudelle aiheutti vastaavasti vaikeuksia energiapula, jonka takia tiilituotanto putosi sodan aikana n. 80 %. Vaikka puustakin oli pulaa, oli se silti ainoa materiaali, jota ylipäänsä oli tarjolla asuntotuotannon tarpeisiin. Tämän lisäksi se soveltui erinomaisesti sarjatuotantoon. Koska pientalo oli mahdollista rakentaa pääosin puusta ja koska se oli sopiva rakennustyyppi sekä maaseudulle (jossa rakentamisen pääpaino oli vuoteen 1956 asti) että kaupunkiin, oli se yksiselitteisesti paras ja tehokkain vaihtoehto asuntopulan lievittämiseksi. Lisäksi tyyppipientalo oli kohtalaisen helposti rakennettavissa ilman erikoisvälineitä tai perinteistä kirvesmiestaitoa, mikä oli tärkeää, sillä hartiapankin eli omatoimisen rakentamisen merkitys jälleenrakennustyössä oli erittäin suuri.

Tiilipulan vuoksi taloihin oli käytännössä mahdollista suunnitella vain yksi savupiippu, joka oli lämmön jakamisen takia järkevää sijoittaa keskelle taloa. Huonetilat tulisijoihin oli vastaavasti luontevaa sijoittaa kiertymään piipun ympärille, ja näin rakennuksen pohjamuoto määrittyi neliömäiseksi. Jyrkähkö harjakatto taas mahdollisti sen, että myös ullakkokerros oli käyttökelpoista asuinpinta-alaa. Lisäksi näin aikaansaatu puolitoistakerroksisuus oli tilankäytöllisesti ja taloudellisesti järkevää, sillä ullakkokerros voitiin aluksi jättää kokonaan rakentamatta tai sinne voitiin ottaa vuokralaisia. Mahdollisten vuokralaisten takia myös käynti yläkertaan sijoitettiin usein mahdollisimman suoraan tuulikaapista tai jopa ulkoa. Tältä perustalta tyyppitalojen arkkitehtuuri vakiintui nopeasti hyvin yhtenäiseksi ja vaikka tyyppisiä, suunnittelijoita ja suunnittelijayhteisöjä oli paljon, suunnittelua leimaa anonyymiys ja eri tyyppien erottaminen toisistaan on vaikeaa.

Vaikka tätä noppamaista jälleenrakennustyyppiä pidettiin aluksi suhteiltaan liian korkeana, tuli siitä lähes itsestään selvä omakodin malli erityisesti 1950-luvulla, ja varsinkin maaseudulla se symboloi siirtymistä moderniin elämänmuotoon. (Saarikangas 1994, 135-136) Aivan viime aikoina rintamamiestalon kulttuurinen profiili on edelleen kohonnut mm. Kari Hotakaisen Finlandia-palkitun teoksen *Juoksuhaudantie* kautta.

3.3. JOUSTAVA STANDARDISOINTI

Joustavan standardisoinnin idea oli etenkin Alvar Aallon voimakkaasti propagoima näkemys, jossa standardisoinnin kohteena olivat esim. pientalosuunnittelussa talon osat, "solut", ei niinkään kokonaisuus itse. Osien suunnittelun päämääränä oli, että niitä hyväksi käyttäen olisi mahdollista nopeasti ja helposti pystyttää periaatteessa ääretön määrä erilaisia asuintaloja kulloinkin vallitsevien olojen mukaisesti. Toisin sanoen tällä tavoin voitaisiin ottaa huomioon sekä asunnon tarvitsijan yksilölliset tarpeet että rakennuspaikan asettamat vaatimukset. Äärimmilleen yksinkertaistettuna tavallista tiiltä voidaan pitää tällaisena rakennussoluna, joka mahdollistaa valtavan varioinnin mahdollisuuden. Aalto kuitenkin ajatteli "solulla" jotain monimutkaisempaa, kuten seinä- ja kattoelementejä, joita olisi mahdollista yhdistellä varioiden.

Toisaalta jälleenrakentamisen olosuhteissa oli riittävän tehokkuuden aikaansaamiseksi välttämätöntä suunnitella tyyppitaloja. Tässäkin yhteydessä Aalto kuitenkin painotti ajatusta "solusta", joka olisi perusasunto ja sisältäisi vain kaikkein välttämättömimmät toiminnot, mutta joka olisi suunniteltu silmälläpitäen helppoa laajennettavuutta. Tällöin mitään ei tarvitsisi purkaa, kuten esim. pika-asuntojen kohdalla, vaan elintason noustessa asunto olisi vastaavasti kasvatettavissa. Jälleenrakennustoimiston vuonna 1943 Maatalousseurojen keskusliitolle suunnittelema tyyppitalosarja on hyvä esimerkki tästä ideasta.

Joustavan standardisoinnin eräänlainen manifesti oli SAFA:n 1942 julkaisema kirjanen *Rakennustaide ja standardi. Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä*. Idea kiteytyy hyvin kirjan seuraaviin sanoihin: “Standardisoinnin tehtävänä ei ole määrättyyn rakennustyyppiin pyrkiminen, vaan päinvastoin elinkelpoisen vaihtelun ja rikkauden luominen, joka ihannetapauksessa on verrattavissa luonnon rajattomaan nyansoimiskykyyn.” (Rakennustaiden ja standardi, 11) Taustalla vaikuttaa ajatus teknologian ja inhimillisen valinnan vapauden yhdistämisestä ja samalla teknologian inhimillistämisestä.

4. KOHDEALUEITA

4.1 PIRKKOLA, HELSINKI

Pakilan, Oulunkylän ja Maunulan rajaama Pirkkolan kaupunginosa Helsingissä on ainutlaatuinen ja erittäin hyvin säilynyt jälleenrakennuskauden pientaloaluekokonaisuus. Alue on poikkeuksellisen yhtenäinen ja perustuu pääasiassa kahden samanhenkisen Ruotsin lahjatalotyyppien variointiin ja tyyppien alueelliseen ryhmittelyyn. Taloja on yhteensä lähes 160, ja ne rakennettiin Helsingin kaupungin vuokraamille tonteille vuosina 1940-41 rintamamiesten ja Karjalan siirtolaisten tarpeisiin. Myöhemmin alue laajeni vielä länteen Viidenrajantielle, ja rakennusten määrä alueella nousi kahteen sataan. Alkuperäisten, arkkitehti Lauri Pajamiehen suunnitteleminen, lahjatalotyyppien 1 ja 4 lisäksi alueen talotyyppejä on suunnitellut mm. Alvar Aalto.

Koska rakennuksissa on kellari ja koska alue liitettiin vesijohto- ja viemäriverkkoon oli mahdollista käyttää suhteellisen pientä tonttikokoa, sillä erillisille piharakennuksille ei ollut tarvetta. Näin alueen yleisilmeestä muodostui tiivis ja urbaani. Vaikka talot on sijoitettu säännöllisesti tonttien kadunpuoleisiin päätyihin, on alueelle tyyppillistä kiinnostavaa vaihtelevuutta ja rytmiä saatu aikaan toisaalta intiimeillä, loivasti kaartuvilla kaduilla (esim. Kaskitie) ja toisaalta talojen sijainnin ja sisäänkäynnin suuntauksen variointilla katutilaan nähden (esim. Petaksentie). Lisäksi jo vuonna 1947 vapautunut julkisivujen väri on osaltaan vaikuttanut siihen, että alue on moni-ilmeinen ja jopa iloinen. Katutilaa ovat myöhemmin nousseet elävöittämään lisäksi pensasaidat, puut ja portit, jotka erottavat yksityisen ja julkisen tilan ja samalla muodostavat yhtenäisen katutilaa rajaavan aiheen. Näin myös katutilan yleisilme ja kiinnekohdat vaihtelevat vuodenaikojen mukaan.

Tärkeän osan Pirkkolan viihtyisästä kokonaisilmeestä muodostaa lisäksi pihasuunnittelu. Pihasuunnitelmat on toteutettu puutarhasuunnittelija Elisabeth Kochin puutarhasuunnitelmien mukaan 1941-42, hänen työskennellessään Helsingin kaupungin palveluksessa “konsulenttina”. Kochille pientaloalueiden kotipuutarha edusti täysin uutta puutarhatyyppiä, johon aiemmat puutarhasuunnittelun periaatteet eivät enää soveltuneet. Tärkeää oli rakennuksen ja puutarhan kiinteä yhteenkuuluvuus, joilloin jälleenrakennuskauden pihasuunnittelun oli oltava ennen muuta yksinkertaista ja tarkoituksenmukaista ja sen oli otettava huomioon erityisesti ihmisten arkisen elinympäristön vaatimukset. Siten esimerkiksi hyötyviljely mm. heldelmäpuut, marjapensaat ja vihannesmaa olivat luonnollinen osa omakotitalojen puutarhoja. Tämän lisäksi olennaista oli, että kotipuutarha liittyi luontevasti myös ympäröivään maisemaan.

Näiden suunnitteluperiaatteiden mukaan Koch jakoi kotipuutarhat erilaisiin osa-alueisiin. Tontin kadun puoleinen osa oli etupuutarhaa, joka liitti kotipuutarhan katutilaan ja jonne istutettiin puita tai korkeita pensaita. Lisäksi tontit rajattiin katutilasta ja toisistaan pensasaidoilla. Tontin kadunpuoleiseen reunaan sijoitettujen rakennusten taakse jäi siten suojaisa tila oleskelupuutarhalle ja hyötytarhalle. Vaikka Kochin suunnitelmien toteutuksia ei yksityiskohtaisesti ole enää jäljellä, on niiden henki Pirkkolassa silti edelleen hyvin aistittavissa. Tämä on erittäin arvokasta, sillä miljööltään vastaavalla tavalla yhtenäisesti suunniteltuja ja toteutettuja pientaloalueita on maassamme säilynyt vähän.

Museovirasto on luokitellut Pirkkolan valtakunnallisesti merkittäväksi ympäristöksi, ja se kuuluu myös Helsingin Yleiskaava 2002 -ehdotukseen sisällytettyjen kulttuurihistoriallisesti, rakennustaiteellisesti ja maisemakulttuurisesti merkittäviksi luokiteltujen jälleenrakennuskauden pientaloalueiden “seitsemän kärjessä” -luokkaan. Siksi Pirkkolassa on kokonaisuudessaan erittäin tarkkoja asemakaavamääräyksiä. Vuonna 1988 alueelle laaditun asemakaavan mukaan Pirkkola on erillispientalojen korttelialue, jonka ympäristö tuli säilyttää. Siten alueella olevia rakennuksia ei saa purkaa, ja sallittuja ovat vain sellaiset toimenpiteet, jotka edistävät rakennusten ja niiden lähiympäristön säilymistä ja olennaisten piirteiden vahvistamista. Yksityiskohtaiset suojelumääräykset koskevat mm. ikkuna-aukotusten kokoa ja puitejakoa. Asemakaavan sallima lisärakentamisen määrä on verrattain vähäistä ja rajoittuu vain olemassaolevan rakennuksen laajentamiseen pihan puolelle. Lisäksi erityistä painoarvoa on asetettu miljöön

ominaispiirteiden säilymiselle, ja siksi suojelumääräykset kohdistuvat myös pensasaitoihin ja istutuksiin. Alueen ominaispiirteiden säilymisen kannalta on erittäin olennaista, että näistä määräyksistä pidetään myös tulevaisuudessa kaikilta osin kiinni. Tämä edellyttää jatkossakin suojelevaa kaavaa ja asukkaiden sekä muiden ympäristöön vaikuttavien tahojen tahtoa ja valveutuneisuutta.

4.2. VESTERÅS, LAHTI

Talvisodan pommituksista kärsinyt Lahti sai asuntopulan lievittämiseen lahjoituksena Ruotsin lahjataloja, joiden sijoittamiseen muodostettiin kaksi kaavakokonaisuutta. Toinen lahjataloalueista kaavoitettiin Tapanilan tilan peltoalueelle ja toinen sijoitettiin noin 700m pitkään ja 100m leveään, Asikkalan maantien (nyk. Mukkulankatu) ja uuden pohjoisen väylän väliin sijoittuvaan, laaksopainanteeseen kaupungin pohjoispuolelle. Jälkimmäinen alue nimettiin ruotsalaisen kummikaupungin (myöhemmin ystävyyskaupungin) mukaan Vesteråsiksi.

Alueen asemakaavan laati kaupunginarkkitehti Kaarlo Könönen vuonna 1940 Lahden kaupungin rakennustoimistossa. Alueen muodostaa yksi pitkä katu (Ruotsinkatu) ja sen länsipäästä haarautuva maaston muotoja myötäilevä toinen katu (Suomenkatu), joka alkuperäisessä suunnitelmassa jatkui lamellitalojen rivinä. Lamelliriviä ei kuitenkaan vahvistettu samaan aikaan ruotsalaistaloryhmän kanssa ja ne rakennettiin vasta myöhemmin 40-luvulla pienemmässä mittakaavassa. Könösen tavoitteena oli luoda rytmikäs ja yhteneväinen asemakaava, johon vaihtelua luo rakennusten sijoittelu eri katuosuuksilla eri tavoin. Katuja ja asuinrakennuksia erottaa vihervyöhyke ja tontit rajautuvat toisistaan pensasaidoin.

Vesteråsin lahjatalot pystytettiin vuosina 1940-1941 Lahden kaupungin toimesta ja kaikki alueen talot olivat lahjatalotyyppiä 1 (53 m²). Lahjataloja on alueella yhteensä 69. Koko rakennuksen alan kokoiseen kellariin sijoitettiin pesutupa, talouskellari ja varasto. Myös saunan rakentaminen kellariin oli mahdollista ja tästä johtuen asemakaavassa ei ollut lainkaan merkintää talousrakennusten rakennusaloille. Alueelle suunniteltiin alusta pitäen viemäri- ja vesijohtojärjestelmä. Vesteråsin ja Tapanilan lahjataloalueet olivat alku tyyppitalojen käytölle Lahdessa.

Valmistumisensa jälkeen paljaaksiraivatun Ruotsinkadun rakennusriviä luonnehdittiin matalaksi ja yksitoikkoiseksi, mutta puiden ja pensaiden kasvettua 1980-lukuun mennessä alue oli kehittynyt "vehreäksi ja viihtyisäksi puutarhamaiseksi pientaloalueeksi." (Päivärinte 1998, 11) Alueen alkuperäinen ilme oli kuitenkin muuttunut alueen yhtenäisyyttä pilaavien ja alkuperäiseen arkkitehtuuriin sopimattomien julkisivumuutosten takia. Vuonna 1986 alueelle laadittiin Lahden kaupungin asemakaavatoimistossa rakentamishojeisto ja seuraavana vuonna suojeleva asemakaava. Kaavassa pientaloilla on merkintä AO/s-6; erillispientalojen alue, jolla ympäristö säilytetään. Tavoitteena on ohjata alueen rakennusten muutos- ja korjaustöitä siten, että alueen alkuperäinen ilme hiljalleen palautuu. Katumiljöön on suojeltu, joten rakennuksia on mahdollista laajentaa ainoastaan pihan puolelle. Vesteråsin alue on yksi Lahden yhtenäisimpiä jälleenrakennuskauden tyyppitaloalueita ja kuuluu kaupungin kulttuurihistoriallisesti merkittävien kohteiden luetteloon.

4.3. KÖNÖNPELTO, VARKAUS

Varkauden alueelle tarvittiin 1940-luvun vaihteessa lisää asuntoja ja paikkakunnan suuri vaikuttaja ja maanomistaja A. Ahlström Oy katsoi järkeväksi perustaa paikkakunnalle kokonaan uusi omakotialue. Alueen sijaintipaikaksi valittiin yhtiön mailla sijaitseva Könönpelto Varkauden keskustan itäpuolelta. Suunnittelu alkoi 1941-42, kun Alvar Aalto laati yhtiön toimeksiannosta alueelle asemakaavan. Alue käsitti aluksi rautatien eteläpuolisen alueen, johon Aalto suunnitteli sijoitettavaksi toistakymmentä pientalokorttelia. Kaava määritteli myös asuintontille rakennettavan talotyyppin (yhtiön tyyppitalomallistosta) sekä rakennusten sijoittelun tontille. Tieverkosto oli suunniteltu siten, että aluetta reunustavilta suuremmilta teiltä oli alueelle vain muutama liittymä. Alueen sisäiset tiet olivat kylätiemäisen kapeita ja maaston muotoja noudattelevia.

Ensimmäisenä alueelle rakennettiin vuonna 1942 kymmenen A. Ahlström Oy:n sotaveteraaneille tarkoittamaa pientaloa eli nk. invaliditaloa. Talot olivat Alvar Aallon suunnitteleman AA-järjestelmän tyyppiä 35 ja ne myytiin yhtiön palveluksessa olleille, sodassa haavoittuneille miehille nimellistä korvausta vastaan. Jatkosodan aikana rakennustoiminta alueella pysähtyi, mutta välirauhan tultua rakennustoiminta käynnistyi uudelleen ja Aalto suunnitteli 1944 aiempaa suunnitelmaansa vastaavan asemakaavan myös rautatien pohjoispuoliselle alueelle. Syksyllä 1945 Könönpellon alueelle oli kaavotettu jo yhteensä 370

pientalotonttia. Alueen talot rakennettiin nyt yhtiön uuden A-talo-malliston mukaan. Tarjolla oli viisi talotyyppiä, joita sai rakentaa vain kaavassa ennalta määrätyille tonteille.

Sodan jälkeen A. Ahlström Oy lahjoitti Könönpellosta 204 tonttia yhtiössä työskennelleille rintamamiehille. Lahjoituksen ehtona oli jääminen yhtiön palvelukseen. Käytännössä lahjoitus tapahtui velkakirjaa vastaan, mutta asukas sai velkansa kuitatuksi asumalla tontillaan kahdenkymmenen vuoden ajan. Muuten yhtiön tonttipolitiikka oli se, että tontteja ei vuokrattu, vaan ne myytiin asukkaille. Näin yhtiö pyrki estämään keinottelua ja sitouttamaan asukkaita omaan taloonsa sekä asuinalueensa kehittämiseen ja kunnossapitoon. Alueen talot oli mahdollista rakentaa omatoimisesti itsehankituilla materiaaleilla tai talotehtaan valmiita elementtejä käyttäen. Omatoimiseen rakentamiseen yhtiö tarjosi rakennuspiirustuksia ja yksityiskohtaiset työselitykset, joita rakentaessa oli noudatettava. Tehdasvalmisteinen talo tuli vastaaavasti yhtiön pystyttämänä n. 20% halvemmaksi kuin omatoimisesti pystytettynä. Näillä toimilla yhtiö pyrki ohjaamaan Könönpellon rakentamista voimakkaasti tarkoituksenaan luoda "tarkoituksenmukainen, nykyaikainen, siisti ja viihtyisä yhdyskunta." (Warkauden tehtaan omakotitoiminta, 4)

Könönpelto on vuosien saatossa säilyttänyt hyvin asemakaavalliset periaatteensa, mutta alueen rakennuskanta on kokenut paljon epäyhtenäisiä muutoksia. Vaikka yhtiö tarjosi talotyypeilleen laajennusvaihtoehtoja, on laajennuksia ja kunnostuksia tehty yksilöllisten mieltymysten mukaan alueen kokonaisilmeestä poiketen. Koska talotyyppien alkuperäinen ilme perustui niukkaan detaljointiin, muutokset esim. julkisivumateriaaleissa tai ikkunoissa voivat muuttaa talojen kokonaisilmettä radikaalisti. Positiivista on kuitenkin se, että vain harvoja Könönpellon alkuperäisen rakennuskannan kohteista on korvattu uudisrakennuksilla.

Könönpellon alueelle vahvistettiin 18.3.1999 uusi asemakaava. Kaavassa invaliditalojen ja A-talojen alue on merkitty erillispientalojen alueeksi, jossa alueen yleisilme eli rakennuskanta ja katukuva on säilytettävä. Kaavassa mm. supistettiin tonttien kerrosneliömääriä ja rakennusten laajentaminen sallitaan vain tontin pihan puoleiselle alueelle. Yksityiskohtaisemmat määräykset koskevat mm. kattokulmia ja rakennusten väritystä. Könönpellon alueen suojelu on Museoviraston lausuntokierroksella parasta aikaa.

4.4. OY LAIVATEOLLISUUS AB:N ASUNTOALUE PANSIO, TURKU

Laivateistämö Oy Laivateollisuus Ab perustettiin sodan jälkeen 1944 tuottamaan sotakorvausteollisuuden tarpeisiin puu- ja rautalaivoja. Kun teollisuusalueetta alettiin rakentaa 1945, pyydettiin arkkitehti Erik Bryggmania suunnittelemaan yhtiön asuntoalue siihen liittyvine rakennuksineen. Alueen toteutus noudattaa pääosin Bryggmanin laatimaa kaavaa. Ainoastaan virkamies- ja insinööriasuinalueen suunnitelmat eivät täysin toteutuneet.

Asuntoalueen pääosan muodostaa Bryggmanin 90:lle työläisperheelle suunnittelemat tyyppipuutalot, jotka on sijoitettu alueelle maastokäyrien mukaan asukkaiden yhteisen palvelukeskuksen ympärille. Talot rakennettiin A. Ahlström Oy:n sarjavalmisteisista osista 1946-47 ja ne on ryhmitelty asemakaavallisen sijaintinsa mukaan toisiinsa liittyviksi yhden - neljän talon "ketjuiksi". Kaikki työväenasunnot olivat alunperin kahden huoneen, keittiön, pesuhuoneen, vaatekomeron sekä liiterirakennuksen käsittäviä tyyppitaloja.

Laivateollisuuden alueen yleisilme on vuosien saatossa säilynyt erittäin hyvin. Yleisimpiä rakennustoimenpiteitä ovat olleet varastosiipirakennusten korvaaminen autotalleilla ja ullakon muuttaminen asuintiloiksi, missä yhteydessä on mm. ikkuna-aukoksia lisätty ja joitakin rakennuksia hieman korotettu. Myös suuri osa ulko-ovista on vaihdettu nykyaikaisempiin ja vesikattomateriaali muutettu alkuperäisestä ruukkutiilestä mm. muovipinnoitettuun peltiin.

Asuinrakennusten hyväkuntoisuus perustuu suurelta osin siihen, että 1970-luvulla kortteleiden 31-35 asunnot siirtyivät asukkaiden muodostaman yhtiön omistukseen.

Laivateollisuuden alueen suojelukysymys nousi ajankohtaiseksi 1989, kun Wärtsilä Meriteollisuus Oy aikoi myydä yhden alueen tonteista kiinteistöyhtiölle. Kaupungin rakennustoimi esitti kuitenkin, että alue asetettaisiin rakennuskieltoon ja esitys meni läpi myös kaupunginvaltuustossa. Aluetta ei suojeltu, mutta vuonna 1995 alueelle vahvistettiin uusi asemakaava, jossa kortteleiden 31-35 asuinrakennukset on varustettu merkinnällä sr eli rakennustaiteellisesti ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia, jolloin rakennusta tai sen osaa ei saa purkaa eikä siinä saa suorittaa muutostöitä. Korttelissa 34 rakennusten

merkintä on sr/1 eli rakennusten kadunpuoleisesta julkisivusta saa poistaa ulko-oven ja peittää sen julkisivulaudoituksella. Korttelialueet on vastaavasti varustettu merkinnällä AP/s eli säilytettävien asuinpienalojen korttelialue. Kaavamääräykset edellyttävät myös mm., että rakennuksia korjattaessa on pyrittävä käyttämään alkuperäistä vastaavia rakennusosia, julkisivumateriaaleja jne. Vuonna 1997 alueen rakennuksiin tehdyt muutokset kartoitettiin yksityiskohtaisesti ja ne vahvistettiin rakennusluvilla. Jatkossa rakennuslupia myönnetään vain palauttaville muutoksille.

Pansion Laivateollisuuden alue on valittu valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi ympäristöksi. Alueen merkitys perustuu onnistuneen asemakaavan ja yksittäisten rakennusten viimeistelyjen yksityiskohtien muodostamaan kokonaisuuteen. Yhtenäisyytensä ja kokonaisilmeensä hyvin säilyttäneenä alue on erinomainen rakennus- ja kulttuurihistoriallisen ilmiön kuvastaja. Alueen kokonaisvaltaisessa suunnittelussa on rakennuskannan yhtenäisyyden ja yhdenmukaisten elementtien toistumisen kautta onnistuttu luomaan "pienimittakaavainen ja herkkä inhimillinen asuinmiljö." (Pesu 2002) Jo heti alueen valmistumisen jälkeen - viimeistelytyöiden keskeneräisyydestä huolimatta - arkkitehti Nils Erik Wickbergin mielestä maastamme sai "turhaan hakea toista uutta asuntoaluetta, jossa pohjolan pikkukaupungin tunnelma on tavattu niin herkästi ja viihtyisästi kuin täällä". (Arkkitehti 3/1953, 35)

LÄHDELUETTELO

Arkkitehti 1939 s. 142-144, "Sosiaaliministeriön omakotirakennusten tyyppiirustuskilpailu".

— s. 145-148, Kaj Englund: "Asuntonäyttely 1939".

— liites. 31-32, "Maatalousministeriön asutusosaston omakotirakennusten tyyppiirustuskilpailu".

Arkkitehti 1940 liites. 11-12, "Asuntonäyttely 40 ja rakennusmessut".

— liites. 13-14, Aarne Ervi ja Aarre Simonen: "Tehdasmaisesti valmistettujen puutalorakennusosien tutkimuksissa saatuja tuloksia".

— liites. 15-16, "S.A.F.A. Valmistava vaalikokous 1.11.40".

Arkkitehti 1941 s. 20-32, "Ruotsin lahjatalot" Puutalo Oy:n MKL:n ym. tyyppiirustuksia.

— s. 44-45, Gunnar Modeen: "Sodan ja rauhansopimuksen vaikutus asuntopiirustukseen".

— s. 75-80, Alvar Aalto: "Euroopan jälleenrakentaminen tuo pinnalle aikamme rakennustaiteen keskeisimmän probleemin".

— s. 132-139, Alvar Aalto: "Maaseudun rakennuskysymys".

— s. 153-154, "Valtioneuvostolle"

— liites. 6-8, "Puutalo Oy:n kokoontantavien puutalojen rakenteita", "Ruotsin lahjatalojen rakenteita" ym.

— liites. 35, "S.A.F.A. Kokous 22. 12. 41".

Arkkitehti 1942 s. 4-8, "SAFA:n jälleenrakennuskokous 31.1. - 1.2. 1942".

— s. 33-36, "Sotilashallinto-osaston rakennustoimisto ja rakennusvaurioiden korjaustyöt Karjalassa".

— s. 57-61, Aulis Blomstedt: "Suunnitteluapu"; "Asevelitaloja palautetulle alueelle".

— liites. 8, "Suomen arkkitehtiliiton standardisoimislaitos perustettu".

Arkkitehti 1943 s. 18-19, Esko Suhonen: "Palautettujen alueiden jälleenrakennustoiminta".

— s. 41, Alvar Aalto: "Suomen arkkitehtiliiton standardisoimistyö".

— s. 42-43, Viljo Rewell: "Rakennustieto-kortisto".

— s. 44-46, Aarne Ervi: "Rakennusalan standardisoimisesta".

— s. 46-47, Aulis Blomstedt: "S.A.F.A:n standardisoimislaitoksen esittelytilaisuus".

— s. 48, V. Nygren: "Suomen standardisoimislautakunta".

— liites. 7-9, Lauri Tolonen: "Suomen arkkitehtiliiton Jälleenrakennustoimiston toimintakertomus v:lta 1942".

Arkkitehti 1944 s. 64-74, Olavi Kivimaa: "Uudet RT-kortit".

— s. 75-77, "Omakotirakennustyyppijä asutuskeskuksia varten".

Arkkitehti 1945 s. 69-70, Aulis Blomstedt: "Rakennustieto-kortisto ja standardisoimislaitos. Katsaus alkuvaiheisiin".

Arkkitehti 1946 s. 20-21, Erkki Koiso-Kanttila: "Suunnitteluaputoiminta Lapin asutuskeskuksissa jälleenrakennuskautena 1945-46".

— s. 22-23, Claus Tandefelt: "Jälleenrakennus maaseudullamme".

— s. 43-44, Ferd. Salokangas: "Lapin jälleenrakennuksesta".

— s. 59-63, Kauko A. Tuominen: "Pohjois-Suomen maaseudun jälleenrakennustyöstä".

— s. 95-96, Nils-Erik Wickberg: "Quo vadis architectura".

Arkkitehti 1949 s. 94-105, Kaj Englund: "Omakotitaloja", "Pienasuntotaloja", "Mäntylä, Karihaara".

— s. 106-109, Hilding Ekelund: "Kunnallisia pulakauden asuntoja Helsingissä".

— s. 110-112, Viljo Revell: "Maunulan puutalot".

Arkkitehti 1951 s. 61-69

Arkkitehti 1/1953 s. 1, Egil Nicklin: "Kymmenen vuotta rakennusalan standardisointia".

10 vuotta suomalaista puutaloteollisuutta, Puutalo Oy, Helsinki, 1950.

Bostadsföreningen för Svenska Finland 1938-1969.

Rakennustaide ja standardi. Jälleenrakentamisen ydinkysymyksiä, Suomen arkkitehtiliiton jälleenrakennustoimisto, SAFA, SKS:n kirjapaino Oy, 1942.

Warkauden tehtaan omakotitoiminta, 1944.

- Anttila, T.** (1957) "Asutustoiminta ja maaseudun rakentaminen" teoksessa *Asutushallinto 1917-1957*, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki, s. 40-51.
- Helamaa, Erkki** (1983) *40-luku, korsujen ja jälleenrakentamisen vuosikymmen*, SRM näyttelyluettelo, Martinpaino, Helsinki.
- Horo, Anne** (2003) *Korsutieltä Näätäkujalle. Helsingin jälleenrakennuskauden pientaloalueet. Osa II*, Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2003:12.
- Hotakainen, Kari** (2002) *Juoksuhaudantie*, WSOY, Helsinki.
- Kairamo, Kirsti** (1980) *Pientalojen rakenteet ja tyyppisuunnittelu vuoteen 1948. Jälleenrakennuskauden kohdealue, perusparannusesimerkkejä*, TKK Arkkitehtiosasto, diplomityö.
- Kairamo, Maija** (1998) "Suomalainen modernismi, aatteita ja arjen karuutta", teoksessa Wedebrunn Ola (edit.): *Modern Movement Scandinavia, vision and reality*, DOCOMOMO Scandinavia, Linde Tryk, Århus, s. 56-67.
- Korvenmaa, Pekka** (1989) *Kauttua, tuotanto ja ympäristö 1689-1989*, Uudenkaupungin Kirjapaino Oy, Uusikaupunki.
- (1996) "Talotehtailusta universaalijärjestelmiin. Teollinen valmistus, modernismin utopiat ja puukulttuurin ehdot", teoksessa Norri Marja-Riitta ja Paatero Kristiina (toim.): *Rakennettu puusta*, SRM, Frenckelin Kirjapaino Oy, Espoo, s. 163-170.
- (1997) "The Finnish Wooden House Transformed: American pre-fabrication, war-time housing and Alvar Aalto", teoksessa Soukka Sirkka (toim.): *Alvar Aalto. Modernisti, yhdyskuntasuunnittelija, standardisoinnin kehittäjä*, Kotkan kaupunki, Kirjapaino Jahkonen Oy, s. 157-171.
- (2000) "Destruction, Scarcity and a New Rise. Finnish Architecture in the 1940s", teoksessa Norri Marja-Riitta ym. (toim.): *20th Century Architecture Finland*, SRM ja Deutsches Architektur-Museum, Art-Print, Helsinki, 70-81.
- Meurman, Petri** (1991) *Pirkkola 50 vuotta. Pirkkolan omakotiyhdistyksen historiikki*, SA-KOS Oy, Helsinki.
- Mäkelä, Leena** (1988) *Jälleenrakennuskauden pientaloalueet Tampereella*, TTKK Arkkitehtuurin osasto diplomityö.
- Nikula, Riitta** (1991) "Erik Bryggmanista ja hänen arkkitehtuuristaan" teoksessa Nikula Riitta (toim.): *Erik Bryggman 1891-1955*, SRM monografiasarja, Kyriiri Oy, Helsinki, s. 9-58.
- Niskanen, Riitta** (2000) *Selvitys Lahden kulttuurihistoriallisesti arvokkaista kohteista*, Lahden kaupungin museo, Salpausselän kirjapaino, Kukkila.
- Pesu, Minna** (2002) "Turun jälleenrakennuskauden alueet", Museovirasto, rakennushistorian osasto.
- Päivärinne, Satu** (1998) "Ruotsinkadun ja Suomenkadun lahjataloalue 1941-42", teoksessa *Lahtea jälleenrakentamassa*, Etelä-Hämeen arkkitehdit SAFA, Markprint Oy, Lahti, s. 12-13.
- Ripatti, Reetta** (1994) "Ensimmäisestä Arava-talot", teoksessa Jetsonen Sirkkaliisa (toim.): *Jälleenrakentamisen aika. Näkökulmia 1940- ja 1950-luvun arkkitehtuuriin*, TKK:n arkkitehtiosaston julkaisuja, Helsinki, s. 151-166.
- Saarikangas, Kirsi** (1993) *Model Houses for Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling. The Type-Planned Houses of the 1940s in Finland*, Suomen Historiallinen Seura, Vammalan kirjapaino, Vammala, s. 229-323.
- (1994) "Arkipäivän arvokkuus' - 1950-luvun arkkitehtuurista", teoksessa Nikula, Riitta (toim.): *Sankaruus ja arki. Suomen 50-luvun miljöö*, SRM, Kajoprint, Vantaa, s. 132-151.
- (1997) "Koti, asuminen ja standardi. Alvar Aallon AA-järjestelmä", teoksessa Soukka Sirkka (toim.): *Alvar Aalto. Modernisti, yhdyskuntasuunnittelija, standardisoinnin kehittäjä*, Kotkan kaupunki, Kirjapaino Jahkonen Oy, s. 112-134.
- (2004) "Omakotitalon synty", teoksessa Halme Anna-Maija (toim.): *Oma koti. Omakotiasuminen Suomessa*, Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:10, Forssan Kirjapaino Oy, s. 14-23.
- Salokorpi, Asko** (1990) "Arkkitehtuuri vuoden 1940 jälkeen", teoksessa Sarajas-Korte Salme (toim.): *ARS Suomen taide 6*, s. 14-75.
- Sarjakoski, Helena** (2003) *Aulis Blomstedt, suhteiden taide. Rationalismi, runollisuus*, Rakennustieto Oy, Tammer-Paino, Tampere, s. 24-27.
- Savolainen, Mervi** (1993) *Tehtaan huoneista omaan kotiin. Teollisuuden asuntoarkkitehtuuria Varkaudessa 1910-1940-luvuilla*, TKK Arkkitehtiosasto, Diplomityö.
- Schildt, Göran** (1990) *Inhimillinen tekijä. Alvar Aalto 1939-1976*, Otavan painolaitokset, Keuruu.
- (1994) *Alvar Aalto. Complete Catalogue of Architecture, Design and Art*, Academy Editions, Otava Printing Works, Keuruu, s. 224-245.
- Soininvaara, Mikko** (1994) "Puurakentamisen kulta-aikaa, pakostakin" teoksessa Jetsonen

Sirkkaliisa (toim.): *Jälleenrakentamisen aika. Näkökulmia 1940- ja 1950-luvun arkkitehtuuriin*, TKK:n arkkitehtiosaston julkaisuja, Helsinki, s. 114-131.

Sädevirta, Sirkka (2003) Salastie Riitta (toim.): *Korsutieltä Näätäkujalle. Helsingin jälleenrakennuskauden pientaloalueet. Osa I*, Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2003:11.

Tuomi, Timo (1992) "Lahden kaupunkikuvan ja arkkitehtuurin kehityspiirteitä", teoksessa Heinonen Jouko ja Siikaniemi Päivi (toim.): *Lahden historia 2*, Lahden kaupunki, Painokumppanit Savonlinna, s. 15-116.

Vierto, Mira (2001) "Tyypitalovaltaiset pienalueet", Museovirasto, rakennushistorian osasto.

<http://www.valt.helsinki.fi/projects/kmuisti/matapupu/suutari/tontit/HELAMAA.HTM>